

UDK 821.163.42.09-31

Pregledni rad

Jakov SABLJIĆ (Osijek)

Filozofski fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera

jsabljic@ffos.hr

DIJALEKT U KNJIŽEVNOME DJELU PAVLA PETRIČEVIĆA

Nasuprot svakom istraživačkom grču koji u pristupima šokačkoj riči naglašava žurnost terenskoga prikupljanja građe, u novije se vrijeme sve više oblikuje prepoznatljiva književna proizvodnja pisana staroštokavskim dijalektom. Upravo u takvim djelima, odnosno pjesmama, romanima i pripovijetkama, aktivno i kreativno djeluje stvarateljski princip rušenja ograda koje dijele literaturu od podliterature te jezik od podjezika. Pavao Petričević usmenoknjiževnim stvaralačkim postupcima (tautologije, pleonazmi, enumeracije) te specifičnim šokačkim leksikom i frazeologijom oblikuje roman *Križevi i ruže*, kojemu je na taj način ne samo obogaćena fabulativna struktura nego se čak može vrjednovati kao djelotvoran medij umjetničkoga posredovanja i čuvanja polako nestajućega staroštokavskoga dijalekta.

Ključne riječi: *Pavao Petričević, Križevi i ruže, staroštokavski dijalekt*

Na samom početku rada jasno se mora dati uputstvo kojim se istodobno rukovodilo *jedno* čitanje *jednoga* suvremenoga književnoga teksta – romana *Križevi i ruže* Pavla Petričevića. Naime, u strukturi toga romana dolazi do izuzetnoga prepletanja i suobitavanja književnoga jezika ili, ako tko hoće, standardnoga jezika i štokavskoga dijalekta bliže i dalje okolice Starih Mikanovaca. U svakom slučaju, zanimljiv je to primjer u kojem se odjelito ali i međuutjecajno mogu pratiti dva jezična pojavna oblika koja dokazuju da njihovo dinamično međuprožimanje, često zapostavljeno u suvremenim književnim obradama koje se žele uzdići iznad neinventivnosti naivnoga folklorizma, može polučiti poticajna djela podložna čisto lingvističkim i lingvostilističkim raščlambama. U pristupu Petričevićevu književnom tekstu prevladat će u ovome radu ona tehnika koja u sebi pomirljivo ujedinjuje lingvistiku i stilistiku, te tako dokazuje mogućnost njihova skladnoga nadopunjavanja u

kontekstu koji k tome uzima u obzir sve prethodne civilizacijske odrednice i, u povijesnom i tradicijskom smislu, književne zaloge i stečevine.

O odnosu dijalekta i standardnoga jezika

No, prije nego što se ikako krene na lingvostilske raščlambe, neizostavan je i neizbavac kratak osvrt na činjeničnosti do kojih nezbježno dovode spomenuta prepletanja. U želji da se ne daje prilog intenzivnom zamagljivanju pojma standardnoga jezika, a još manje u želji da se napisanom na bilo koji način dodaje aura prestižnosti, nužno je tek ustvrditi da standardni jezik svoje autonomno postojanje i funkcionalnost može uspješno dokazati na temelju dviju različitih ali, opet, međusobno nadopunjujućih sastavnica koje u bitnome uvjetuju njegovu opstojnost ili su bitno uvjetovane tom opstojnosti (sve u svemu standard, bio on jezični, modni, kulinarski ili koji drugi, moment je istodobno uvjetovan onim *a priori* te uvjetujući za ono što dolazi *a posteriori*). Prva je takozvana elastična stabilnost koja se oblikuje prema sljedećem zakonu: što je standardni jezik s jedne strane čvršći, to je s druge strane gibljiviji i prilagodljiviji. Naravno, ta se zakonitost može i mora iščitavati i obratnim slijedom. Druga sastavnica koju kao izniman dokaz svoje stabilnosti konstituira sama standardnost, može paradoksalno zvučati, jest postojanje obilne proizvodnje hrvatske dijalektne književnosti. Prema tome, bitan je uvjet postojanja dijalektne književnosti sam standardni jezik. Tim se sastavnicama, naposljetku, opovrgava nesavjesnost i neznaštvo koje tvrdi da hrvatski standardni jezik ne postoji na europskom lingvističkom zemljovidu, a uspješno služe i razuvjeravanju kod ekstremnih uvjerenja dvojakoga predznaka: prije svega, u onih krutih i uskogrudnih pokolonika standardnojezičnoga monizma koji u dijalektu vide heretičnu razbarušenost narušavajuću za njihov jednostrani kult, a potom i u frustriranih dijalektnih govornika, tobožnjih revolucionara pobunjenih protiv jezične krutosti i obvezatnosti. Zajedno s navedenim prethodnicima, svi oni, slikovito rečeno, čine vojsku zabludjelih don Quijotea kojima nedostaje idejne elastične stabilnosti da bi ju mogli osvijestiti i bistro preslikati u konkretan izvanjezični i apstraktan jezični svijet. Kada se te obje krajnosti prevladaju te s obzirom na to da je komunikacija zbog svojega statusa neprekinute nužnosti izložena neprestanim manipulacijama, uspješno treba nadići i sljedeću pogrešnost koju je odavno definirao Aleksandar Flaker: *Očito je danas već da za razvitak hrvatske književnosti nije toliko važno koliko ćemo mi novih dijalekatskih rezervata osnivati i njegovati naše suvremenom civilizacijom ugrožene dijalekte kao rijetke primjerke naše predilirske književne faune i flore, već koliko će i kako brzo padati barijere koje dijele literaturu od sublitterature, jezik od sub-jezika...*¹

¹ Citirano prema studiji Krunoslava Pranjića „Krljezin stil (II.)“, Republika

O suvremenoj hrvatskoj dijalektnoj književnosti

Ono zbog čega se još zapostavlja dijalektna književnost u kritičarskim i književnopovijesnim obradama, treba zahvaliti, prije svega, (pre)obilnosti takvih djela, odnosno agresivnoj hiperprodukciji u koju se utapa možebitna uvijek manjinska kvalitativnost. Kao što je slučaj s takozvanom folk glazbom u kojoj se mogu osjetiti tek zadasi ocvalih epoha i imperija, tako se i dijalektna književnost, nažalost, često opravdano poistovjećuje s anakronim uobličenjima osuđenima, uz možda tek muzejsku namjenu, na interpretativnu jednoplošnost putem koje zavrjeđuju pozornost tek kao artefakti folklorističke i etnografske vrijednosti. A to opet dovodi do suvremene podsvjesne averzije prema svemu onomu što pripada dijalektu. Upravo je romantičarska, mladogramatičarska i pozitivistička struja XIX. stoljeća uvela pripadnost dijalektu kao glavni kriterij jezičnoga vrjednovanja pa je narodni govor kao oličenje izvornosti, izvrsnosti i originalnosti u to doba postao glavno mjerilo bez kojega se nikako ne može. Štetnost takve jezične politike, koja i današnje naraštaje nepravедno i neopravdano tjera na okajavanje grijeha predaka i proklinjanje prošlosti, kao i neutemeljenost teza koje operiraju zastarjelošću i prevladanošću u malobrojnim pristupima dijalektnoj literaturi, i to onoj čije stranice nisu ispisivali odličnici poput Miroslava Krležę ili Ivana Gorana Kovačića, ne samo da književnu ocjenu neće vrijednosno pozitivno intonirati (jer, misli se, nema se tu što nadopisivati, hrvatska književna prošlost dala je od takve poezije i proze ono najbolje), nego će takvu literaturu pogrdno, predrasudno i malograđanski smatrati „seljačkom“ književnošću ili ju, što je jako žalosno, uopće neće smatrati literarnim tekstom.

Te predrasude i povremena odbacivanja posljedice su manjka jezične kulture u onih koji zanemaruju činjenicu da je gotovo cijela stara hrvatska književnost pisana nenovoštokavskim idiomima, ili baš zbog toga, poneki neupućeni sve što nije pisano novoštokavštinom te nije starije od, primjerice, novih romana Miljenka Jergovića i pjesama Tatjane Gromačę smatraju zastarjelim i neprimjerenim. No, bojazni svakako ne treba biti jer u novije vrijeme stasala je potpuno nova skupina hrvatskih književnika koji se ne libe u jezik svojih djela pomno zasađivati dijalektni jezični materijal: Jurica Pavičić, Damir Karakaš, Evelina Rudan, Marica-Mira Kokanović, Pavao Petričević, Ruža Knežević-Babogretka i drugi.

Tradicijski okvir i psihologija slavonske duše

Pavao Petričević sa svojim romanom *Križevi i ruže*, koji je objelodanjen 2002. godine, izrazit je primjer dijalektne literature na slavonskom području. Također je riječ je o proznom prvijencu. Kvalifikacije koje se odmah nameću vezane su uz autorovo nasljedovanje regionalne književne tradicije koja se očituje u tipičnim temama i motivima označenima nazivnicima: slavonsko, šokačko, seosko, narodno. S obzirom na zajedničkost tematsko-motivskih kompleksa takav skup proznih tekstova kraćega ili dužega daha moguće je obuhvatiti razvedenim nazivom indikatorom: PROZNO OBLIKOVANJE SLAVONSKOGA TEMATSKOG KRUGA, odnosno TEMATSKOGA KRUGA SLAVONSKOGA SELA. Ono što je svim tim tekstovima, uključujući i one starije stihovane, također karakteristično svojevrsna je pripovjedačko-prikazivačka težnja sintezi, totalnosti ili još jednim nazivom indikatorom preciznije rečeno: KATALOGIZIRANJE svih važnijih dijelova slavonskoga seoskog živovanja u skladu s predodžbama i vrijednosnim izborima vremena u kojem se piše. Tako svojevrsnu totalnu biografiju slavonskoga sela iz perspektive religioznoga moralizma opisuje Vid Došen u *Aždaji sedmoglavoj* (1768), Matija Antun Relković iz perspektive ekonomsko-prosvjetiteljskoga moralizma u *Satiru* (1762), Živko Bertić u *Ženskim udesima* (1902) daje potresan katalog nesretnih ženskih likova, Mara Švel-Gamiršek katalogizira osjećajne registre slavonskoga sentimentalizma u *Portretima nepoznatih žena* (1942), a Ivan Kozarac u *Đuki Begoviću* (1911) daje estetski najosmišljeniji katalog kataloga slavonskoga tematskog kruga. Zbog takvoga pak pristupa društvenoj problematici koja u svojoj konkretnoj obradi pripada krugu etnički i zemljopisno mišljene ŠOKAČKE TEMATIKE, Petričevićev roman *Križevi i ruže* predodređen je mogućnosti višesmjernoga ispitivanja s raznoraznih gledišta: jezikoslovlje bi u njemu našlo mnoštvo jezičnih/dijalektoloških tema, povijest bi mogla itekako progovoriti o povijesnim mijenama koje su zahvaćale Stare Mikanovce kao pretežito mjesto radnje, etičaru bi poslužio nemali broj moralističkih ekskursa, filozofsko istraživanje moglo bi tražiti usporednice sa selimovićevskim pesimizmom suvišnoga čovjeka, sociološko očiste zadovoljila bi sekundarna tematika raslojavanja sela i migracije stanovništva. Netko bi inspiriran biblijskim Propovjednikom zavapio da time ništa novo pod suncem nije stvoreno. To bi svakako bilo istinito kad se u obzir ne bi uzimala kreativnost kao poticajnost koja uvijek proizvodi više ili manje uspješna iznovljena preispisivanja univerzalnih ljudskih tema i dilema. Usputno rečeno, klišeji koji se naziva „univerzalna ljudska problematika“ svjedoči samo o tom da se čovjek stalno vrti u krugu vječno nerazriješenih egzistencijalnih čvorova pa ono što je standardizirana oznaka pozitivne književne kvalitete u biti je

negativna kategorija koju kao mrtvu, nepomičnu točku registrira glavni lik romana, Tuna Šokčević, čija psihologija postaje eksperimentalnim poligonom omjeravanja univerzalija. Na jednom mjestu njegova razmišljanja artikulira drugi lik rečenicama idejno uokvirenima tradicionalno hrvatskim povijesnim skepticizmom i antiratnim porukama: *Svaki rat je ubijanje, rušenje i pljačkanje. ...Tako je bilo u rimsko doba prije dvije tisuće godina, tako je i sada, a tako će biti i ubuduće...*²

Lingvostilska raščlamba

Prvi i ozbiljni književni proizvod Pavla Petričevića na bogatoj stilsko-izražajnoj razini potvrđuje zavidno bogatstvo koje mnogi pisci ostvaruju tek završetkom svojih književnih karijera pohranjujući raspršeno blago u svojim književnim ostavštinama. Tako je jezična ekspresivnost kojom obiluje Petričevićev roman uspješno postignuta na nekoliko načina. Uporabljuje se stilski postupak ritmizacije književnoga teksta, zatim svoju ulogu vjerno odigravaju onomastički mikrostilemi u čestoj začinjivosti dijaloga crnim humorom i nerijetko nesmiljeno nepogrešivom smislu imenovateljskoga prišivanja (Tuna Šokčević utjelovljenje je šokačke duše, Babac nadimak dobiva zbog ženina „profesionalnoga“ bavljenja rađanjem djece, Prcnjakom se imenuje osoba koja zamuckujući tako izgovara riječ pršnjak itd.). Prozni izričaj zna u govornoj zanesenosti prijeći u stihovanost obilježenu srokom (*Pisma su poštom stizala sporo, pa se dugo nije znalo gdje su ratnici, tko je živ, a tko mrtav, tko je u roblju, a tko u groblju. Iz roblja ikad, iz groblja nikad.*³). Univerzalni iskazi apodiktične su prirode bilo da su rezultat individualnoga iskustva, bilo tipično narodnoga shvaćanja života, katkada satirično/ironijski obojenoga (*Sve što se rađa, u sebi nosi smrt.*⁴; *Dukati su vrag, al dobro ih je imat.*⁵). Povremeno se javljaju i uzrečice poput: *Voda donila, voda odnila.*⁶ ili *Ajd' ti popo na klin, a ti lolo u kolo.*⁷, koje su značenjski uvjetovane anegdotalnim ozračjem u kojem su ispričane.

U karakterizaciji likova osobito mjesto zauzima stilski postupak nadeterminacije (nadodređenja), kako ga definira Krunoslav Pranjić. On uključuje, prvo, autorovu nepristranost u odabiru ikoje strane, nema svojih miljenika

² Pavao Petričević, *Križevi i ruže*, vlastita naklada, tisak: Zebra, Vinkovci, 2002, str. 78.

³ Isto, str. 78.

⁴ Isto, str. 293.

⁵ Isto, str. 118.

⁶ Isto, str. 146.

⁷ Surječje je sljedeće: Franjo se najviše nasmijao ovoj Bartolovoj priči koju još nisu čuli, a djed ju je i dopunio: „Pokojni pop Stanko je zno poslje večernje skinit mantiju i kazat: 'Ajd ti popo na klin, a ti lolo u kolo'“ (str. 184.)

pa ovu ili onu misao ne uzima kategorički kao istinitu ili lažnu, kao uvjerljiviju ili neuvjerljiviju predodžbu svijeta – njegova je misija da sve misaone slijedove svojih likova stavi u funkciju vjerne i plastične karakterizacije. Na taj se način izbjegava jednostrano poopćavanje u pozitivnom ili negativnom smjeru kod protagonista s pozitivnim i negativnim aksiološkim karakteristikama. Budući da se u razradi glavnoga lika, Tuna Šokčevića, autor odlučio za „Kozarčev ili begovićevski tip estetske i psihemske katalogizacije“, odnosno za usložnjavajuće stilsko nadodređenje, preporučljivo je protagonista promatrati i kao proizvod samoga sebe, ali i kao produkt specifične intelektualno i duhovno nemoćnoga i hendikepiranoga okružja koje udruženo s biološkim predispozicijama (biološka motivacija) postaje idealno stanište za psihološke metamorfoze (socijalno-psihološka motivacija).

Lako uočljiva pripovjedačka stilska osobitost tiče se takozvanoga stilskoga postupka elipse predikata, odnosno izražajnoga obilježja uporabe neoglagoljenih, eliptičnih rečenica kojima se postižu sljedeći učinci: a) neglagolska rečenica istaknutija je pri opisivanju dekora ako se nalazi uz glagolsku (*Bila je jaka zima. Vedro i hladno. Mraz.*⁸), b) takva rečenica jače izražava iznenadnost čega (*Vrisnula je iznenada. Kopriva.*⁹), c) neglagolska rečenica može nositi subjektivnu poruku za razliku od glagolske koja je nositelj objektivne poruke (*Približavaju se jedno drugom. Kratak poljubac. Tišina.*¹⁰), d) takvom rečenicom sažima se prethodna situacija (*U tom trenutku salom se prolomio vrisak. Komešanje, galama i trka.*¹¹), a može i e) najaviti kontrast (*Zahlađivalo je. Tišina. I tjeskoba. ...Odjednom začuše prodoran krik.*¹²).

Iz navedenih je primjera zamjetna još jedna dominantna tendencija koja bi uključivala sve kumulacijske tvorbone postupke. Naime, Petričević je neuobičajeno sklon ulančavanju istoznačnih ili bliskoznačnih izraza u dvočlane, tročlane pa čak i peteročlane tvorbe koje unatoč prividnom leksičkom preobilju žele biti lakonske skice ili obrisi snažne pojmovno-prikazivačke vrijednosti (npr. *Bilo je prazno i pusto u kući.*¹³ ili *Staru Šokčevića kuću trajba i ruši strina Đurđa.*¹⁴; *...izgledao joj je smiren, promišljen i blag. ili ...da je tako uporan, energičan i svojeglav u provođenju zamisli...*¹⁵; *U njihovoj maloj kući nije bilo galame, straha, vrijeđanja, ponižavanja i šamara.*¹⁶). Takve postupke

⁸ Isto, str. 46.

⁹ Isto, str. 5.

¹⁰ Isto, str. 73.

¹¹ Isto, str. 72.

¹² Isto, str. 50.

¹³ Isto, str. 106.

¹⁴ Isto, str. 84.

¹⁵ Isto, str. 160.

¹⁶ Isto, str. 122.

možda je najbolje iščitavati kao posljedicu autorova čuvanja vlastita izvornoga osjećaja za izražajni sklad slavonskoga dijalekta koji se svjesno unosi u standardnim jezikom pisane pasuse iz kojih su prethodni citati izvučeni.

Ono što je dijalektoga podrijetla, a osvjedočeno je i kao stalno sredstvo u narodnim lirskim i epskim pjesmama, jest ponavljajuća uporaba riječi istoga korijena. Ta tautologijska manira koja premrežava cijeli roman (npr. u izrazima *moliti molitvu*, *živjeti život*, *suditi sud*, u tuđem selu i u tuđoj kući itd.) ne samo da projicira odsjaj pradoba u kojem je formulaičnost jedno od glavnih mnemotehničkih sredstava usmenoga prijenosa kolektivnoga stvaralaštva, nego izravnim upletanjem u dijaloške i pripovjedačke dionice izravno i neizravno, odnosno stvaralačkom funkcionalnom zamjenom posve istoga u stilski iznijansirano približno isto, legitimno umjetnički i jezično isprepleće narodni govor i književni jezik.

Ponavljjanja koja služe pojačavanju, često u ulozi tipično pučkoga tautološkoga miješanja stranih i domaćih istovrijednica, prisutna su u sljedećim primjerima: *rušiti sve prepreke i barijere, raditi po nagonu i instinktu*,¹⁷ *Tuna se u snu ukočio i skamenio*.¹⁸ Naglašavanje izrečenoga sadržaja prisutno je kada se ponavljajući kaže: *ja te smatram svojom svojinom*,¹⁹ *crkva je puna puncata, Dok je svita i vika gazda i sluga ne mogu jest iz iste zdele i istog tanjura*,²⁰ *Ja sam propalica, pijanica, hulja, al imam dušu i srce*.²¹ Ponavljanje riječi sugerira i dugoročnost zbivanja koje je njima označeno: npr. *ostao je živ i živi život*,²² *Ona misli da se može zaradit radeći ručni rad*.²³

Zatvarajući prozor visokoparnim stilovima, Petričević na mala vrata u svoj književni svijet uvod iskaz natopljen narodnim duhom pričanja. Ponavljanja, nabranja i rečenična proširivanja manire su kojima se služi i Ivan Kozarac pa nikako nisu dokazi pripovjedačke neizgrađenosti, već leksičkoga bogatstva i jezične izražajnosti. U tom smislu treba shvatiti Petričevićevu potrebu za sinonimnim nagomilavanjem riječi. Npr. *krenuo je ulicom smirenim, laganim, odmjerenim i sigurnim korakom*. Na taj način autor djelomično dokazuje onu misao koja kaže da je Hrvatima narodna književnost isto što i Englezima Shakespeare, a kršćaninu i Izraelcu Biblija.

Svojevrsna inflacija riječi pritom ne prelazi u hiperinflaciju bez ciljane osmišljenosti te u blagolagoljivu promašenost, jer se, kao što je pokazano,

¹⁷ Isto, str. 273.

¹⁸ Isto, str. 248.

¹⁹ Isto, str. 151.

²⁰ Isto, str. 31.

²¹ Isto, str. 10.

²² Isto, str. 163.

²³ Isto, str. 244.

ograničuje na postizanje stilski pojačane deskripcije i emocionalno povišenu govornost pretežno temperamentnih likova Šokaca i Šokica.

Riječ i/ili zemlja

Možda bi bilo preuzetno leksičko preobilje, pored isključivoga ostvarenja ekspresivnosti, tumačiti izvanknjiževnim poticajima koji podrazumijevaju topos široke i lirične slavonske duše s prikladno plodonosnim krajolikom kao pozadinom. Ipak, psihologija oblikovana u specifičnom fizičkom prostoru bitno utječe na retoričku artikulaciju teksta. Barem je to vidljivo u svim djelima slavonskoga tematskog kruga, a napose u suodnosu Ivan Kozarac – Pavao Petričević. Suodnos nije jednostran, književna aktiva ili originalnost aktivno stvaralački preuzima svaki utjecaj ili dug – književnu pasivu. Jer, primjerice, koliko je god Đuki Begoviću žena tek pasivni subjekt donjuanskoga osvajanja, toliko je ujedno Tuni Šokčeviću koliko-toliko ravnopravan subjekt u kojem traži idealno pa donekle i idealizirano su-biće; bez obzira koliko je u karakterima oba lika dionizijevstvo djelatni princip, toliko je istodobno kod Petričevićeva junaka izražena apolonska potraga za intelektualnim usavršenjem; koliko god obojici bilo svojstveno psihološko propadanje sa samouništenjem u završnici, u romanu *Križevi i ruže* kobno mjesto Edipova kompleksa, razrađenoga u Kozarca, zauzima biološka predispozicija od tuberkuloznoga oboljenja; unatoč postupku temporalne zamjene perfekta prezentom u slobodnom neupravnom govoru, čime se prožima autorski glas i govor junaka, Petričević prijelaz u sadašnjost opravdava još pri sugeriranju uobičajenosti kakve radnje, ali i intenzivira napetost u iznošenju markiranoga trenutka iz prošlosti; bez obzira na arkadijsku pejsažnost slavonske ravnice kao savršenoga mjesta muško-ženske *voljbe* u oba pisca, Petričević tu, moglo bi se reći, slavoničnu PSIHOBOTANIKU, odnosno duhovnu identifikaciju s prirodom, koja postaje duhovni, fizički i osjećajni dom, metonimijski i simbolično reducira na gotovo fetišistički odnos prema ružama. Ta takozvana ZELENA RELIGIJA koja se očituje u sraslosti s prirodom i kultu životinja, napose konja i pasa, pa s obzirom na opisan klerikalni formalizam nespojiv s istinskim ljudskim vrijednostima, predstavlja utočište u kojem se smisao nalazi gotovo poganskim obožavanjem prirodnih elemenata. Naslovna sintagma *Križevi i ruže* značenjski je snažno nabijeno mjesto proturječno u svojem razrješenju: križevi su znaci smrti i obiteljskoga propadanja, ali i iskupljenja od životnih tegobnosti, ruže prije svega znače ljepotu ljubavi ili ljubavnu ljepotu, ali istodobno svojom trnovitišću ukazuju na smrtonosnu sudbonosnost i životni put prekriven trnjem. Tri ruže kao provodni motiv te svojevrсна zaludena ovisnost glavnoga lika tim cvijećem,

podsjeca na njegovu osnovnu slatkogorku ulogu u isto vrijeme pristupačnoga i zabranjenoga u bajkovitim tekstovima.

Bajkovitost kao jedan od dubinskih unaprijedno nenamjeravano nataloženih slojeva romana očigledno je uzrokovana dvama osnovnim raspoloženjima koji se na jednom mjestu imenuju kao *optimizam zbog rada i prirode, i nostalgija zbog umiranja stare Šokčevića kuće*.²⁴ Ako se sada na tom stupnju uzme kao osnovna intencija romana melankolični ispis i osobni duhovni otisak Petričevića-pisca koji prati smiraj jednoga svijeta, onda upravo ta osobna nostalgija uvjetuje bajkovitost svijeta koji je najvećim svojim dijelom izgubljen, ali autorski iskustveno proživljen te u obliku životvornih sličica mozaično uklopljen u književni svijet. Zato Tuna Šokčević u takvom pomalo bajkovitom, ali nikako crno-bijelom svijetu, i može biti „div-junak“ koji nadljudskim snagama nadmašujući sve ostale najbolje i najviše slaže snopove žita, pomiče oboreno stablo ili najumješnije konjem preskače kanal.

Leksički sloj

Očiti simbolizam samo je jedan od mnogobrojnih slojeva u tkivu romana koji u sebi ujedinjuju međusobno poticajne proturječnosti. Djelo se vremenski smješta u dvadesete godine XX. stoljeća što pripovjedača neće spriječiti da odjeke javnoga mnijenja u uskoseoskom krugu naziva *publicitetom* ili da imenuje *incidentom* obiteljsku zadjevicu koja je obilovala sočnim psovačkim repertoarom i nekonvencionalnom, ali zato prilično djelotvornom obrambenom uporabom razvaljala po glavi lokalnoga ispičuture. Unošenje je takvih leksema, pa posljedično i u neku ruku situacijskoga očuđenja ili oneobičenja, u biti jednostavna posljedica suvremenosti iz koje se piše i u kojoj su spomenuti izrazi postali posve obični novinarskom i televizijskom jezičnom praksom. U svakom pogledu, vjerojatno nesvjesno, takve su svakodnevne riječi u *Križevima i ružama* postale obilježeni nositelji pomaknutih značenja. S tim u vezi je i izbor rječničkoga blaga kojim roman raspolaze u oživljavanju domaćega, nestandardnoga jezika neposrednim i bezinteresnim navođenjem čitatelju neobičnih, a Šokcima intimnih riječi. Najčešće su to iskrivljeni aloglotizmi turskoga, njemačkoga, mađarskoga i francuskoga podrijetla: zemlja se kopa aršovom, živi se u kvartiru, momak se hvali švalerlukom sa zgodnom snašom, konji su zauzdani kajasima; zatim kolokvijalizmi, arhaizmi, dobre hrvatske, ali zaboravljene i zapostavljene riječi koje zadivljuju svojim jednostavnim utočnjenjem pojma ili značenjskom prozirnošću (razvaljalo, večernjica, ćelavica, podbodače, peralo, molbenica), potom međusobno

²⁴ Isto, str. 76.

razlikovni govori slavonskoga dijalekta (ikavsko-ekavski mikanovački govor, ikavsko-jekavski govor Koritne, ikavski govor Divoševaca), a ne treba zaboraviti ni ekavicu jednoga od likova koji je podlegao jezičnopolitičkom pomodarstvu u poletu hrvatskoga jugoslavenstva i unitarizma dvadesetih godina prošloga stoljeća. Proturječnosti tu nema jer je natopljenost rječničkoga blaga leksemima iz različitih jezičnocivilizacijskih ishodišta za dijalekt u duhu kojega se piše posve činjenično prihvatljiva, a posredno se time opisuje multietnički i multikulturni identitet područja. No, što se čitatelja tiče, stanje je stvari sasvim drukčije. Naime, suvremeno čitateljstvo susreće se u tekstu s mnogim nepoznanicama, prije svega zastarjeloga jezičnoga sloja koji obuhvaća danas skup izumrlih vještina i predmeta koji su promjenama životnih stilova i navika izgubili svoju izvornu namjenu ili nestali u vrtlogu povijesno i praktično nadvladanih sadržaja. Prepreku u razumijevanju ne čine samo dijaloške dionice likova u kojima su takve riječi česti gosti nego i u pripovjedačkim odlomcima pisanim standardnim jezikom, što se kao nužnost s obzirom na opisivanje dotičnoga šokačkoga predmetnoga svijeta razumije samo po sebi. Prema tome, Petričevićovo djelo ne može biti izdanak čiste dijalektne književnosti čija se osobitost ostvaruje ponajprije u monološkoj ili dijaloškoj govornosti, a to znači u živom narodnom izričaju epike i lirike, nego je strukturno pripadno dijalektnom prijelaznom tipu u kojem se prozno miješaju glasovi govorno izdiferenciranih likova i autorski glas koji progovara jezičnim standardom dijalektno stiliziranim leksički i izričajno. Ono što je po svojem sadržaju tipično regionalno usputno se oslobađa tijekom napetoga fabuliranja na nekoliko srodnih, ali odijeljenih iskaznih razina: usmenoknjiževni izraz ostvaruje se ponajviše u anegdotama, poslovicama i prigodnim pjesmama za kolo i nabožne potrebe; pučki izraz oslanja se na usmenoknjiževni, ali zato nastaje individualno i uvjetovan je konkretnim događanjima – čest je u stihovima rugalačkoga karaktera; i napokon tu su folklorni iskazi kojima se katalogiziraju zaboravljeni običaji i životno svakodnevlje.

Lingvistička vjerodostojnost teksta

Zanimljivosti radi, u okviru ovoga rada provedeno je malo jezikoslovno istraživanje kojem je bio cilj potvrditi zaključke istraživanja Božidara Finke i Antuna Šojata u instruktivnoj studiji „Hrvatski ekavski govori jugozapadno od Vinkovaca“. Naravno, to je učinjeno kako bi se pokazalo da je Pavao Petričević umješno uspio književnim tekstom približiti svojim suvremenicima mikanovački govor unatoč njegovom progresivnom nestajanju zbog utapanja u standardni jezik i nove govorne navike doseljenoga stanovništva. Na stotinu stranica (od str. 19. do 129) pronađeno je šezdeset i šest riječi od kojih

je devetnaest ekavizma prema kratkom jatu (*primetila, setio, sedila, naterat, zdele, čovek, primećuje, zamerila, meseca, dece, odseko, pesmu, bežiš, mesta, vredniji, pevaju, nevenčano, neverovat, veštica*), a u dvadeset i jednom primjeru nalaze se ikavizmi koji su se razvili prema dugom jatu (*vridna, lipa, cinio, svitu, riči, vrime, mišaj, vika, priko, dite, slip, gri, zaminim, pripovidat, Osik, obadvi, smišno, uvik, livo, slipih, zvizde, zasiče*). Pri tome je zabilježen veći broj ikavizama u odnosu na kratki jat (njih dvadeset i jedan – *nedilja, tio, svitlo, volili, sikeru, zaminjuje, život, di, dida, savist, uvirit, priskočija, divojka, bilogrivi, prid, pristanite, ovdi, razumit, povirenje, svituju*) nego što je broj ekavizama u odnosu na dugi jat (samo njih pet – *celu, odnet, donet, seno, sme*). Dakle, kao što usporedba vjerodostojno pokazuje, jezikoslovna vrijednost knjige i njezina kompetentnost u prikazivanju dijalektne građe može se dokazivati i statistički.

Zaključak

Petričevićev roman upravo je zbog svojega preispisivanja i razlistavanja tradicije posve očekivana knjiga koja je iznimno svjesna svoje uloge jezičnoga spomenika u konzerviranju staroštokavštine čija se životnost posve sigurno gasi i polako neumitno nestaje. Kao i rječnik *Divanimo po slavonski* (2003) Martina Jakšića, ona se takozvanom tehnologijom spasa upire riječ po riječ skupiti i za vječnost sačuvati ono što je ostalo iza jezičnih struja, bujica i tokova. U tome nesumnjivo uspijeva, a ujedno svojom fabulativnom jednostavnošću i zavodljivošću, nasreću, omogućuje vrlo rijetko ostvarivo glasno smijanje izvornom humoru. Dakako, sve navedene kvalitete uglavnom proizlaze iz specifičnoga šokačkoga rječnika kojim se služe likovi u romanu te stilskih postupaka u oblikovanju dijalektne građe. To je nosivi sloj romana koji nadoknađuje propuste u nekim drugim, manje uspješnim autorskim postupcima. Stilizacija po načelu „kako govori i misli narod“ stvaralački je poticajna kategorija. Jer, narod je sam svoj stvaratelj, ničim ograničen i slobodan rječotvorac koji je sam po sebi kreativan. Iz njega je ponikao Pavao Petričević-Šokac, dakle potomak stare šokačke obitelji obdaren svim potencijalima da svakodnevicu lingvistički oblikuje kako su to činili njegovi preci. Kada se tomu pridruži njegova težnja da tu svakodnevicu preodjenutu u ruho starih vremena pretoči u oveći roman, čitatelj i istraživač književne baštine neizbježno se susreće s dodatnim stvarateljskim mogućnostima sadržanima u osobi koja je onda i Šokac i Pisac, odnosno umjetnik u dvostrukom smislu.

Literatura

- Finka, B. i Šojat, A., „Hrvatski ekavski govori jugozapadno od Vinkovaca“, Radovi centra za znanstveni rad Vinkovci, br. 3, Zagreb, 1975.
- Jakšić, M., *Divanimo po slavonski*, Pergamena, Zagreb, 2003.
- Kokanović, M., *Njekad prije*, Hrašće, Drenovci, 2003.
- Lavrnić, I., *Ikavski govor istočne Slavonije*, Izdavački centar Božidar Maslarić, Osijek, 1983.
- Petričević, P., *Križevi i ruže*, vlastita naklada, tisak: Zebra, Vinkovci, 2002.
- Rem, V., *Tko su Šokci*, Privlačica, Vinkovci, 1993.
- Sekulić, A., *Rasprave o jeziku bačkih Hrvata*, Matica hrvatska, Zagreb, 1997.
- Visković, V., „Sva lica Đuke Begovića“, *Kolo*, br. 1, Zagreb, 1996.
- Pranjić, K., „Krljezin stil“, *Republika*, br. 1/2 i 3/4, Zagreb, 1997.
- Pranjković, I., *Jezik i beletristika*, Disput, Zagreb, 2003.

Jakov SABLJIĆ

DIALECT IN THE LITERARY WORK OF PAVAO PETRIČEVIĆ

Contrary to every research spasm which in approaches to vocabulary of Šokci emphasises urgency of field work, recently the recognizable literary production written in old-Štokavian dialect is becoming increasingly shaped. It is in those works or poems, novels and narrative, where the creative principle of tearing down fences that separate literature from sub-literature and language from sub-language acts actively and creatively. Using oral literary creative method (tautologies, pleonasms, enumerations) and specific lexicon and phraseology of Šokci, Pavao Petričević forms the novel *Križevi i ruže* (*Crosses and Roses*) whose plot structure is not only enriched in that way but it can be evaluated as an effective means of artistic mediation and conservation of slowly disappearing Štokavian dialect.

Key words: *Pavao Petričević, Križevi i ruže, old-Štokavian dialect*